

התנ"ך של החינוך הביקורתי

ב"הפדגוגיה של המדוכאים" טוען המחנך הברזילאי פאולו פריירה שבית הספר הוא אחד המוסדות הפוליטיים ביותר בעולם, והוא שמרן, מקבע, מבנה ומנרמל

אריה קיזל 15 באוגוסט 2023 🔔 התראות במייל

פדגוגיה של המדוכאים, מאת פאולו פריירה, תרגמה מאנגלית נעמי זוסמן, הוצאת פרדס, 2023, 176 עמודים

"הפדגוגיה של המדוכאים", ספרו המכונן של המחנך וההוגה הברזילאי פאולו פריירה, יצא לאור ב-1968 והשפיע וממשיך להשפיע עד היום על זרם רחב בחינוך, זוכה לחבטות מכל עבר על היותו מרקסיסטי, מעז לקשר בין תרבות, כלכלה, תקשורת, מעמד וחינוך ומסרב להכיר במוסכמה שלפיה בית הספר מנוהל על-ידי "מקצוענים לא-פוליטיים". פריירה טוען בדיוק את ההפך, בית הספר הוא אחד המוסדות הפוליטיים ביותר בעולם, והוא שמרן, מקבע, מבנה, ובעיקר מנרמל. בספר זה סיפק פריירה "שפה", כדברי בל הוקס, להוגים מרשימים שבאו אחריו והיטיב לעשות שני מהלכים: לבקר באזמל מנתחים חד את המצב ולהעניק תקווה לשחרור ממנו.

ב"פדגוגיה של המדוכאים" מציע פריירה פרקטיקה של שינוי תוך אימוץ גישה הדיאלוג ודחיית "החינוך הבנקאי". הוא יוצא נגד הכוחות הניאו-ליברליים הקפיטליסטיים והדומיננטיים שמשפיעים דרמטית על התפנית החינוכית לעבר מדידה, הערכה, מבחנים ושיח על יעילות בחינוך תוך הכנסת נורמות של "שוק חופשי" לבית הספר. לדבריו, במקום לתקשר, לחשוב על המצב לאחר לימודו ובאופן היסודי ביותר, התלמיד עוסק למעשה בשלוש פרקטיקות: קבלה, זכירה ושינון. אלה השלבים המעשיים ביותר של הדיכוי המבוסס על מְכניוּת, סטטיות ונייטרליות כביכול. בדרך זו מעבירים את התלמידים לא רק למצב של אדישות (כאובייקטים צייתנים, קונפורמיים ועֵדריים) אלא למצב של קבלה והפנמה של השליטה החיצונית בחשיבה הפנימית שלהם וביכולת הפעולה האקטיבית שלהם על-ידי הובלתם להסתגלות ולצמצום כוחם היצירתי.

אילן גור זאב, בספרו "פילוסופיה, פוליטיקה וחינוך בישראל", תיאר זאת כך: "ככל שהחינוך יעיל יותר כן מתמסרים בני האדם בתשוקה גדולה יותר לאזיקים

המונעים מהם להיות מה שיכולים היו להיות ומסתירים מהם את אלימותם של מנגנוני העיצוב של מה שהינם". כלומר לפנינו מנגנונים היררכיים המייצרים פחד ארגוני ופחד פדגוגי בשם ההתמסרות ל"הצלחה", ל"הישגים במבחנים" ול"הכנה לעתיד". פדגוגיה של פחד היא היסוד המארגן הפילוסופי של מכלול הפרקטיקות החינוכיות המפעילות לא רק את מערכות החינוך ואת ארגונן אלא גם את תוכן הפדגוגיה על מגוון מכלוליו, כולל אלה השפתיים והשיחיים.

ספרו של פריירה הוא מניפסט של תקווה לחינוכאים אמיצים ולכן הוא אמור לתפוס מקום של כבוד במדף המפואר של פילוסופיית החינוך האלטרנטיבי, לצד "ביטול בית הספר" (איוון איליץ'), "דמוקרטיה וחינוך" (ג'ון דיואי) ו-"Thinking in Education" של מתיו ליפמן, אך גם "בית הספר סאדברי ואלי: לגדול במקום אחר" (דניאל גרינברג), "כיצד נכשלים ילדים" (ג'ון הולט), "בית הספר סאמרהיל: ילדות אחרות" (א"ס ניל), וכמובן "איך לאהוב ילד" (יאנוש קורצ'אק).

במשך יותר מעשר שנים אני מלמד באקדמיה את פריירה במבוא לפילוסופיה של החינוך. הוא אינו קל לסטודנטים. חלקם נלהבים ממנו, אך מספרם פוחת והולך עם השנים. אין זו בכייה על אובדן הדור אלא הוכחה לצדקת כתיבתו המושחזת של פריירה על הדיכוי. באחד מחלקי הספר הוא מדגים היטב כיצד המדוכא מפנים בהתלהבות את הקודים התרבותיים והפרקטיים של המדכא. ההפנמה הזאת אלימה לא פחות מאשר הדיכוי הראשוני של המדכא. היא מייצרת מה שהוא מכנה "תרבות של השתקה", שהשתלטה על המרחב החינוכי של המורה והתלמיד גם יחד.

בתקופתו של פריירה היה קל יותר לסמן את "הרע", "הכובש", "המניפולטור", ובמלים אחרות: ההגמוני. בימינו, יש לומר, ספר זה ראוי לבחינה מתוחכמת יותר ודורש פרשנות חדשה, כי ה"שחור" ו"הלבן", שהוא מנתחם בכישרון רב, תובע את בחינתם בהקשר המשתנה מדי יום. לא תמיד נכונות המלים היפות של ד"ר מנחם מרסלו וקסלר בהקדמה המעניינת והמעמיקה שכתב בפתח הספר שלפיהן "היופי בהגותו של פאולו פריירה נעוץ ביכולת שלה להשתנות בהתאם לתנאי המציאות בלי לשנות את הפרדיגמות העיקריות שלה" (עמ' 15). אני נוטה להסכים עם רוב ניתוחו, שפריירה שורד את הזמן ובהצלחה רבה. עם זאת, מהירויות העל של ההשתנות הפוליטית, התרבותית, הכלכלית ובעיקר השיחית מעמידות אפילו את המבריקים בניתוחיו של פריירה תחת מעטה של סימני שאלה ודורשות התאמות. אכן, המציאות מתעתעת בך, פאולו. בך ובנו, וכל יום מחדש. ואף על פי כן, המוטיבים המרכזיים בהגותו של פריירה עדיין שרירים

וקיימים, כגון הדרישה לשותפות של מורים ותלמידים, גם אם זו נראית אוטופית במציאות הישראלית ולא רק בה.

זו דרישה ללמידה של ידע ושל חוויות. זו דרישה לאווירה, כזו שמייצרת תקפות לידע יותר מאשר היענות לתוכנית לימודים מאורגנת על-ידי החברה הפוליטית. כדי להגיע למקומות המשחררים הללו חובה להיכנס לשדות קונפליקטואליים שהחינוך הישראלי כה מבוהל מפניהם ונמנע מכניסה אליהם בשם נייטרליות מדומינת. פריירה קורא לנו לשהות בקונפליקטואלי, בשדות הקוציים הללו, בבעיות שהם מעלים ובשבירת הדפוסים של "הגישה הבנקאית", כשהידע הסטטי משתנה ונהפך לשיתופי.

אלא שלצורך כך על המחנך להיות למתחנך, להיעשות צנוע יותר לא רק מול תלמידיו אלא גם מול עצמו. עליו לעבור תהליך של שחרור עצמי ואיבוד סמכות, עליו להיות דיאלוגי וגם לא לחשוש מהשלט עמדת "השולט בכיתה" כחלק מהאיום הסמוי והגלוי המופעל כלפי המורים במציאות החינוכית הישראלית (רוצה לומר, ההורים, הרשתות החברתיות, הפיקוח, הרגולציה). כדי להיות דיאלוגי יש להיות אמיץ. כדי להיות אמיץ יש להיפרד מהפדגוגיה של הפחד. כדי לעשות זאת יש להינתק מקורבנות מורית ולאמץ גישה ריבונית של רדיקליות ואקטיביזם. במציאות שבה המחנכים הישראלים אינם מוכנים לאבד את סמכותם ומתנהלים כקהילה מקצועית במצוקה, כל זה נשאר וכנראה יישאר גם בעתיד כמעט בגדר אוטופיה.

לחצו על הפעמון לעדכונים בנושא:

ספרים חינוך